

Memoires van onze tijd

Nico Schouten

Een serieuze geschiedenis van 'Stop de N-bom' moet nog geschreven worden

In deze bijdrage beschrijft het Brabantse statenlid Nico Schouten zijn ervaringen met de organisatie 'Stop de Neutronenbom' in het licht van twee recent verschenen publicaties over de vredesbeweging in Nederland.

In het najaar van 2004 kwamen twee boeken uit over de geschiedenis van de vredesbeweging in de periode 1977-1989. Het waren 'Hollanditis, Nederland en het kernwapendebat 1977-1987' van Remco van Diepen en 'Over de muur. De DDR, de Nederlandse kerken en de vredesbeweging' het proefschrift van Beatrice de Graaf. In beide werken komt onder meer de organisatie 'Stop de Neutronenbom' ter sprake, waar ik secretaris van was. De aandacht voor deze organisatie blijft echter steken in Koude Oorlogs-sjablonen. De auteurs hebben zich niet verdiept in de visie en de strategie van 'Stop de N-bom'. Teksten hierover zijn niet geraadpleegd, terwijl die een ander beeld van de geschiedenis hadden kunnen geven. Een zekere fixatie bestaat er voor financiële kwesties, die evenmin goed zijn onderzocht, maar wel de sjablonen plausibel moeten maken. In dit artikel wil ik daarom enige zaken recht zetten.

Het begin

Van Diepen meent dat het 'Initiatief Stop de Neutronenbom', dat van start ging op 19 augustus 1977, het gevolg was van een oproep vanuit de Sovjet-Unie.¹ Hij begrijpt kennelijk niet dat zo'n initiatief in de lucht hing vanwege de wijdverbreide verontwaardiging over zo'n wapen. Het is helemaal niet vanzelfsprekend om achter de volgorde van dingen een causaal verband te vermoeden. De Communistische Partij van Nederland (CPN) had een lange traditie van verzet tegen de kernwapens. In 'De Waarheid' was er vaak over geschreven. Ook de neutronenbom kreeg eerder aandacht.

1 R. van Diepen, *Hollanditis. Nederland en het kernwapendebat 1977-1987* (Amsterdam 2004) 91.

Het ontgaat beide auteurs dat de CPN in de zomer van 1977 weigerde een gezamenlijke verklaring van communistische partijen in Europa tegen de neutronenbom te ondertekenen. Het ontgaat ze ook dat 'Stop de N-bom' zich nimmer aansloot bij de wereldvredestraad, wat toch voor de hand zou liggen als het aan de leiband van Moskou zou lopen.

Er waren al activiteiten gepland door het Algemeen Nederlands Jeugd Verbond (ANJV) en door de Nederlandse Vrouwen Beweging (NVB). Zelf had ik de zaak op 9 augustus aangekaart in de kerngroep van CPN-leden op de Vrije Universiteit, waar Katrien Wolff bij zat.² Dezelfde avond deed ik dit in het Districtsbestuur, waar ik te horen kreeg dat het Dagelijks Bestuur zich al op een initiatief bezon. Vervolgens kreeg ik een uitnodiging van Joop Wolff om bij hem langs te komen. Hij vroeg mij om secretaris te worden van de initiatiefgroep die op 19 augustus bij elkaar zou worden gebeld. Dat was me op het lijf geschreven, want tien jaar eerder had ik dienst geweigerd. Dit onder invloed van de kritiek op de kernbewapening van de missioloog prof. J. Verkuijl in de Gereformeerde Kerken, waar ik toen lid van was.

De auteurs beschouwen 'Stop de N-bom' als mantelorganisatie van de CPN.³ Dit is een Koude Oorlogsuitdrukking, historici onwaardig. In tegenstelling tot wat de auteurs veronderstellen ging de invloed in opvattingen over de kernwapenwedloop juist uit van 'Stop de N-bom' naar de CPN. Alleen voor grote acties waarbij organisatorische steun van het partijapparaat nodig was kwam de zaak in het bestuur aan de orde.

Visie

In de kern van de zaak ging het 'Stop de N-bom' er om het gevaar van een atoomoorlog af te wenden, waarmee tevens militaire verkwisting werd tegengegaan. Hierbij konden mensen met menings- en belangenverschillen over allerlei zaken die in de maatschappij speelden – levensbeschouwelijk, politiek, sociaal, economisch – met elkaar samenwerken. Het liefst zo zichtbaar mogelijk, om te demonstreren dat we het ondanks alle verschillen in elk geval met elkaar eens waren dat het risico van een atoomoorlog zwaarder woog. 'Stop de N-bom' is daarom ook zeer ruimhartig geweest in

2 Katrien Wolff was lid van het Dagelijks Bestuur van het CPN-district Amsterdam, en vrouw van Joop Wolff, lid van het Dagelijks Bestuur van de CPN.

3 Van Diepen, *Hollanditis*, 90 en B.A. de Graaf, *Over de Muur. De DDR, Nederlandse kerken en de vredesbeweging* (Amsterdam 2004) 197. In *Over de muur* wordt ook de gelijksoortige term frontorganisatie gebruikt; zie 95.

het betrekken van mensen van allerlei pluimage in de beweging.

De Graaf beoordeelt de vredesorganisaties voornamelijk aan de hand van hun houding tegenover de mensenrechten; dus op een kwestie waar ze niet voor waren opgericht. Dit was voor ons een punt dat talrijke maatschappelijke organisaties konden aansnijden, maar juist niet de vredesbeweging. Er moest een platform blijven waarin alleen over de gevaren van de bewapening werd gesproken en over wat we daartegen konden doen. Hetzelfde gold voor de economische uitbuiting en de sociale strijd daarover, die wij ook niet aan de vredesstrijd koppelden.

Verder gingen we er van uit dat geen grote stappen konden worden gezet. Eerst moest de neutronenbom worden tegengehouden, en dan konden we weer verder kijken. Resultaten moesten helpen vertrouwen te krijgen in nieuwe stappen. Je moest rekening houden met de handelingsruimte van welwillende betrokkenen. Later heb ik voor de wijze waarop we opereerden de uitdrukking 'ruimtescheppende strategie' geïntroduceerd.

Deze benadering gold ook voor het leggen van contacten in Oost-Europa. Ook hier kon samenwerking bijdragen aan het besef dat het afwenden van het gevaar van een atoomoorlog een gemeenschappelijk belang was. In de twee grote internationale acties die wij geëntameerd hebben werd bovendien gewezen op het belang van de Slotakte van de Conferentie over Veiligheid en Samenwerking in Europa (Helsinki 1975). De Slotakte pleitte onder andere voor meer contacten tussen organisaties en personen en voor de uitwisseling van informatie en meningen.⁴ 'Stop de N-bom' voldeed hieraan.

Wij appelleerden bij ons optreden aan de persoonlijke verantwoordelijkheid van ieder. Het was een formule die veel beweeglijkheid bood en ruimte schiep voor mensen die niet bij een (linkse) partij hoorden om toch mee te doen. Tevens hield dit in dat niemand zich kon verschuilen achter een groepsmening of een bestuursoekaze. Van Diepen ziet hier alleen maar een truc in van de communisten om de touwtjes in handen te houden.⁵ Hij ziet niet dat het in de kern van de zaak om een strategievraagstuk ging. De CPN had negatieve ervaringen opgedaan met sektarisch optreden van de Partij van de Arbeid (PvdA) en de Pacifistische Socialistische Partij (PSP). Bovendien was de PvdA in augustus 1977 verwickeld in een kabinetsformatie, dus er bestond twijfel over haar inzet, mede gelet op de positie van

4 De Slotakte is ondertekend door 33 landen in Europa en door de VS en Canada.

5 Van Diepen, *Hollanditis*, 92.

minister Van der Stoel. Er is geen verzoek geweest van de PvdA om met de campagne mee te doen, zoals Van Diepen meent te kunnen melden.⁶ Van de PSP viel te verwachten dat ze verdergaande eisen wilde inbrengen. Dat is ook gebeurd met de concurrerende campagne 'Stop de A t/m Z-bom'. De PvdA nam wel een eigen initiatief voor een manifestatie op 5 november 1977⁷, waaraan 'Stop de N-bom' niet mocht meedoen. Dit was ook het standpunt van de PSP. Op de uitnodiging voor het bijwonen van het Internationaal Forum schreef voorzitter Ien van de Heuvel dat de PvdA daarvan afzag omdat gebleken zou zijn dat 'Stop de N-bom' niet coöperatief was (In mijn antwoord heb ik laten zien dat ze niet juist geïnformeerd was).⁸ Overigens kwam er wel een vertegenwoordiger van het Christen Democratisch Appèl (CDA). Veel applaus op zijn toespraak kreeg het CDA-lid prof. J. Verkuijl. Hij stelde alle kernwapens ter discussie.

Alleen de Politieke Partij Radicalen (PPR) heeft voluit meegedaan. Met vice-voorzitter prof. Egbert Boeker onderhield ik regelmatig contact om hem te informeren en van hem ideeën aangereikt te krijgen. Hij heeft gesproken op het Nationaal Forum (19 november 1977), het Internationaal Forum (18 maart 1978) en op de manifestatie in de Jaap Edenhal (19 maart 1978). Van Diepen meldt dit niet.

Internationaal Forum

Het idee van een Internationaal Forum werd door mij in de slottoespraak gelanceerd op het Nationaal Forum. Een besluit was nog niet gevallen, want er moest bekeken worden of er voldoende deelnemers zouden komen uit zoveel mogelijk landen. Ook verwachtten wij een meningsverschil over de opzet met het Sovjet Vredescomité. Zij wenste een conferentie van twee dagen en een forse inbreng in de regie van de Wereldvredesraad. Dat wensden wij niet. Het moest een eendaags flitsend gebeuren worden, en de regie moest volledig bij 'Stop de N-bom' liggen. Op 18 december 1977 vond in Amsterdam hierover een vergadering plaats, waarbij de vertegenwoordiger van het Sovjet Vredescomité overstag ging. De beweging in Nederland

6 Ibidem, 95. Door Stop de N-bom is daarentegen een brief gestuurd naar alle politieke partijen die in de Tweede Kamer vertegenwoordigd waren met een verzoek voor een gesprek en voor steun aan de volkspetitie.

7 Organisatoren: PvdA, CPN, PPR, PSP, Democraten '66 (D66), Interkerkelijke Vredesberaad (IKV) en Pax Christi.

8 Brieven d.d. 7 en 9 maart 1978.

was te groot geworden om te bruuskeren. In januari voegden we nog een demonstratie op de volgende dag aan het programma toe. CPN-districts-secretaris Roel Walraven kreeg de verantwoordelijkheid voor de technische organisatie van het Forum.

Van Diepen suggereert dat Wolff en Walraven met hun bezoeken aan Oost-Europa geheimzinnig optraden.⁹ Dit klopt niet. Wolff meldde zijn bezoeken aan bij het Ministerie van Buitenlandse Zaken en ging langs bij de Nederlandse ambassadeur. Walraven gaf in Oost-Berlijn een persconferentie. Er gingen overigens een heleboel delegaties op pad in Oost en West. De auteurs zijn zo gepreoccupeerd met Moskou en Berlijn, dat ze niet zien dat het heel opmerkelijk was dat er delegaties kwamen uit Joegoslavië en Roemenië. Die landen waren toen druk bezig hun zelfstandigheid te etaleren.

Van groot belang was het 'Appèl van Amsterdam', dat uitging van het Forum. Hierin werd de nadruk gelegd op ieders eigen verantwoordelijkheid, ook van iedere regering, om productie en plaatsing tegen te gaan. En: 'Op het grondgebied van onze landen mag geen plaats geboden worden voor dit wapen.' Wie dit citaat leest begrijpt ook beter waarom in de Duitse Democratische Republiek (DDR) interesse bestond om dit appèl wijd en zijd te verspreiden via een brochure en dat wij dit goedkeurden. Het ging immers ook over plaatsing in Oost-Europa. Wij realiseerden ons in die tijd terdege dat de productie van de neutronenbom in de VS nagevolgd kon worden door de Sovjet-Unie en andere kernwapenstaten. Daar zaten we niet op te wachten, dus streefden we naar een categorische afwijzing. Dit was een wezenlijk gezichtspunt van het hele Forum en ook van latere activiteiten. Het kwam er uiteindelijk toe dat we bij het bezoek van onze delegatie in Moskou in september 1981 de toezegging kregen dat de Sovjet-Unie vooralsnog niet overwoog zelf de neutronenbom te introduceren, terwijl de Amerikaanse president Reagan zojuist de productie had aangekondigd.

Een interessant punt is verder dat ik op 8 maart 1978 een gesprek had met een hoge functionaris op de Amerikaanse ambassade, die mij daartoe had uitgenodigd. Hem heb ik uitdrukkelijk voorgehouden dat we niet anti-Amerikaans waren, maar tegen de neutronenbom en de kernwapenwedloop. De functionaris liet me later weten dat hij even aanwezig was geweest op ons Symposium op 16 december 1978¹⁰, om een praatje te maken met de Amerikaanse spreker, oud-directeur van de *Central Intelligence Agency* (CIA)

9 Van Diepen, *Hollanditis*, 92, met een verwijzing naar andere auteurs in noot 22.

10 Het symposium borduurde voort op de naamswijziging op 2 september 1978, in 'Samenwerkingsverband Stop de Neutronenbom – Stop de Kernwapenwedloop'.

Herbert Scoville. Ik leidde uit de contacten af dat hij tot een stroming in de regering-Carter behoorde die de wapenwedloop niet wilde opvoeren en daarom kon sympathiseren met 'Stop de N-bom', mits we niet anti-Amerikaans optraden. Of dat klopt, weet ik niet. Maar zeker is wel dat ik na het aantreden van Reagan niet meer vriendelijk werd ontvangen op de ambassade.

Krachtsverhoudingen

De Graaf gaat er kortweg van uit dat de krachtsverhoudingen tussen de NAVO en het Warschaupact in Europa in het voordeel van de laatste dreigden te komen.¹¹ Van Diepen vindt dat ook en gaat er uitgebreid op in, zij het vooral door te winkelen in citaten van politici, van mensen uit de veiligheidselite en van IKV-woordvoerders en die dan te becommentariëren. Een enkele keer ook bij mij, maar dan tevens met een uitgerekte interpretatie over de mogelijkheid van een *first strike*.¹²

Uit de literatuurlijst maak ik op dat hij zich weinig heeft verdiept in de vele publicaties van diverse vredesorganisaties die uiteraard uitvoerig de militaire kwesties behandelden. Daaronder ook de merkwaardige vrees voor 'ontkoppeling' van de strategische kernwapenarsenalen van de VS van de afschrikking in West-Europa, als 'gevolg' van het SALT-II-akkoord.¹³ Ik zie ook niets gemeld over het boek 'Generaals voor de Vrede', terwijl je toch mag verwachten dat generaals deskundigen bij uitstek zijn. De Graaf noemt dit boek wel, maar toont alleen interesse in de financiële ondersteuning vanuit de DDR, alsof dit iets afdoet aan de kracht van hun argumentatie.

Van Diepen schrijft bijvoorbeeld dat het Warschaupact bij enkele wapensystemen grotere aantallen heeft, maar bekijkt niet of de NAVO van weer andere wapensystemen grotere aantallen bezit.¹⁴ Hij gaat ook niet in op de technische kwaliteit van wapensystemen, waarin de NAVO een voorsprong heeft, terwijl toch in die tijd een lijstje rondging die deze voorsprong liet zien. Evenmin gaat hij in op de geopolitieke voordelen van de NAVO door haar vrije toegang tot de zeeën en oceanen, of op de veel grotere omvang van de bevolking en de veel grotere economische productiekracht.

11 De Graaf, *Over de Muur*, 88, in navolging van Bondskanselier Helmut Schmidt.

12 Van Diepen, *Hollanditis*, 167-168.

13 SALT: Strategic Arms Limitation Talks.

14 Van Diepen, *Hollanditis*, 109.

Overbewapening

Ik ben steeds van mening geweest dat de zwaarste verantwoordelijkheid voor de wapenwedloop in het Westen lag, maar tevens dat de Sovjet-Unie wel erg geobsedeerd werd door de wens om een pariteit te krijgen of te behouden in allerlei wapensystemen. Die mening had ik al voordat ik bij de CPN terecht kwam. De generatie van Breznev had traumatische ervaringen opgedaan en wilde koste wat kost niet meer overvallen worden. Pas de nieuwe generatie leiders, met Gorbatsjov, kon de verkramping van zich afschudden en nieuwe wegen inslaan. Maar het denken in kracht werd wel erg bepaald door tellingen en door het idee dat je alleen kon onderhandelen als je al bepaalde wapens had. In dit opzicht bestond er een spiegelbeeld-situatie met het Westen. Gezien de reeds bestaande overbewapening bestond er ruimte in beide kampen om eenzijdig een pas op de plaats te maken, of wapens op te doeken.

Als Nederlandse beweging hadden we natuurlijk een bijzondere verantwoordelijkheid om in eigen omgeving een wijziging in de militaire politiek te bewerkstelligen. Aan de andere kant voelde ik er niet voor om alleen maar begrip te tonen voor de politiek van Breznev. Dit deden diverse anderen wel in de mening dat de Sovjet-Unie wel moest meelopen met de wedloop. De Landelijke Werkgroep, waar ook Joop Wolff op persoonlijke titel in zat, steunde mijn opstelling. Al op 17 december 1978 liet ik de Russische oud-generaal Milstein weten dat hij niet moest verwachten dat wij de 'SS-20' zouden gaan verdedigen.¹⁵ Aan de andere kant konden we er ook geen zelfstandig campagnepunt van maken; de Noord Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) had kort daarvoor middellange afstands wapens gemoderniseerd. We hebben ons tot in september gericht op de kernwapenwedloop in het algemeen en toen nog geen nieuw speerpunt gekozen. Dat kwam wel toen meer en meer duidelijk werd dat de NAVO nodeloos nieuwe raketten wilde plaatsen en ook Nederland daarin betrokken werd. Volgens Van Diepen was het plaatsen nodig om iets te hebben om over te kunnen onderhandelen.¹⁶ Dit is te simpel. Men kan altijd de thematiek verruimen om dingen uit te kunnen ruilen. Die mogelijkheid was al vervat in het onderhandelingsvoorstel van Breznev op 6 oktober 1979, dat ook

15 Milstein nam deel aan het Internationaal Symposium. De SS-20 was een nieuwe, verbeterde atoomraket voor de middellange afstand, die twee oudere types moest vervangen.

16 Van Diepen, *Hollanditis* 140-141.

eenzijdige stappen van de Sovjet-Unie inhield. Van Diepen meldt dit niet.

Vanuit het gezichtspunt van de modernisering kon de SS-20 niet op één lijn gesteld worden met de 'Pershing 2' en de 'Tomahawk kruisraketten'. Maar vanuit het gezichtspunt van de overbewapening kon dit wel, zij het niet voorwaardelijk. Wat de NAVO wilde was een eenzijdige ontwapeningsstap van de Sovjet-Unie. Daar waren we op zich niet tegen, maar als eis was het onwaarschijnlijk daar de NAVO voorop liep met nieuwe wapens. Deze visie werd in Nederland breed gedeeld.

Na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie is gebleken dat de vroegere verhalen over de bedreigende militaire macht van de Sovjet-Unie ordinaire propaganda was. De vredesbeweging had gewoon gelijk met haar kritiek. Hoe gemakkelijk misleiding mogelijk is bleek recentelijk nog bij de rechtvaardiging van de oorlog in Irak. En opnieuw is er een motief bedacht om de exorbitante militaire uitgaven te rechtvaardigen en zelfs weer nieuwe kernbommen te ontwikkelen. Achter de bewapeningsdrift zitten autonome factoren en belangen.

Financiën

Bij de auteurs wordt het beeld geconstrueerd dat we afhankelijk waren van steun vanuit de DDR en de Sovjet-Unie. Dit is volledig onjuist. De organisatie werd gedragen door steun in Nederland zelf. Laat ik de 'voorbeelden' langs gaan die worden genoemd.

De Graaf spreekt allereerst over 'steun' in natura die werd verleend tijdens het Internationaal Forum. Omgerekend zou deze steun neerkomen op 140.000 gulden, waarvan 50.000 uit respectievelijk de Sovjet-Unie en de DDR.¹⁷ Zo hoog kunnen de kosten echter niet geweest zijn. Kregen de delegatieleden handgeld? Welke koersomrekening is gebruikt? Ging het om een reservering of om daadwerkelijke uitgaven? En wat is er mis aan dat delegaties hun eigen reis- en verblijfskosten betaalden? En dat er tolken meekwamen?¹⁸ Het had geen enkele invloed op onze opvattingen, zoals is na te gaan. De Graaf meent tevens dat we 50.000 gulden verdienden aan de verkoop van een brochure over het forum, die zij 'kosteloos van de Vre-

17 De Graaf, *Over de Muur*, 91. Ook bij Van Diepen komt dit ter sprake, Van Diepen, *Hollanditis*, 93.

18 De meeste tolken, een 30-tal, kwamen van het EEG-apparaat. Zij vertaalden zonder honorarium.

desraad hadden ontvangen'. De meeste brochures werden gratis verspreid. Wij namen zelf 5.000 Nederlandstalige exemplaren af tegen de betaling van 5.000 gulden. Het is trouwens bizar om kosten van anderen als inkomsten voor ons te betitelen.

Wat betreft de Internationale Estafette ziet De Graaf over het hoofd dat 'Stop de N-bom' wel de initiatiefnemer was, maar niet de formele organisator.¹⁹ Er was een *international board* en een organisatiebureau met eigen middelen. Dit bureau moest de estafette coördineren en daartoe veel contacten leggen in Oost en West. Aan de kosten van dit bureau en van de internationale delegaties droegen meerdere organisaties bij, waaronder de *Friedensrat*. Voor de kosten van eigen activiteiten, zoals voor ons de fiets-tocht van Amsterdam naar Bonn, waren de nationale organisaties volledig zelf verantwoordelijk.

De Graaf meent verder dat affiches, stickers, buttons en tasjes "tegen de stationering van 'US-Raketten' in Nederland" in de DDR werden gemaakt en wij dit 'kregen'.²⁰ Hier klopt niets van. Het materiaal kwam tegen betaling van Nederlandse leveranciers. Tenslotte schrijft De Graaf dat met het oog op het bezoek van Honecker aan Nederland in 1987 in de DDR een plannetje werd gesmeed om mij een fietstocht aan te bieden als tegenprestatie voor een verklaring en een *Sonderthema* van ons blad²¹ over Honecker, en dat de organisatie een typemachine, een projector en spulletjes voor een bazaar zou worden aangeboden.²² De Graaf behandelt vervolgens niet de vraag of één en ander ook gebeurd is. Dat is niet correct. Het is door mij allemaal afgewezen. Overigens zou één en ander, als het wel gebeurd was, met grote waarschijnlijkheid in de DDR-archieven terug te vinden zijn.

Conclusie

De auteurs van de bovengenoemde boeken zitten gevangen in vooroordelen en hebben zich niet bedacht dat de werkelijke geschiedenis misschien anders is verlopen. Wellicht is daarom geen moeite gedaan om ter verificatie van

19 Voluit: 'International Estafette Stop the neutron bomb, Stop the weapons of mass destruction, Towards further detente and disarmament', van 26 augustus 1979 tot 31 oktober 1979.

20 De Graaf, *Over de Muur*, 105.

21 'Kernwapens Weg', oorspronkelijk 'N-bulletin'.

22 De Graaf, *Over de Muur*, 236.

allerlei opmerkingen bronnen van 'Stop de N-bom' zelf te raadplegen. De ervaring leert vaak dat de werkelijke geschiedenis veel interessanter is dan overgeleverde sjablonen laten zien. Dit geldt ook voor 'ons'. Een serieuze geschiedenis over 'Stop de N-bom' moet dus nog geschreven worden.